

שיבנה בית המקדש

חוברת העשרה לתלמיד בענייני בין המצרים והתעניות
י"ז בתמוז וט' באב, בתי המקדש אגדות החורבן ועוד

מאת: הרב אברהם עובדיה

שם התלמיד היקר: _____

©

כל הזכויות שמורות

למו"ל

אין לעשות כל שימוש

מסחרי בחומר

או בחלק ממנו

הערות והארות

יתקבלו בברכה

בפלאפון שמספרו:

052-7680573

יישר כח גדול

לכל המסייעים

בהוצאת חוברת זו לאור

הקב"ה ישלם שכרם

ימי בין המצרים

ימי בין המצרים הם שלושת השבועות שבין שבעה עשר בתמוז, היום שבו הובקעה חומת ירושלים, לתשעה באב, היום שבו חרב בית המקדש. ימים אלה מציינים את ימי הצרה והמצוקה הקשורים לחורבן בית המקדש הראשון והשני, וחלים בהם דיני אבלות ההולכים ומחמירים ככל שקרבים לתשעה באב.

בשלוש השבתות של ימי בין המצרים קוראים לאחר קריאת התורה שלוש הפטרות העוסקות בפורענות ובעונשים שיבואו על חטאי העם. הפטרות אלו מכונות "תלתא דפורענותא", ובשבע השבתות שאחריהן קוראים הפטרות המכונות "שבע דנחמתא".

הביטוי "בין המצרים" מופיע במגילת איכה, המתארת את חורבן הבית הראשון ואת מצבה של ממלכת יהודה בעקבות החורבן: "גַּלְתָּהּ יְהוּדָה מֵעֵנִי, וּמֵרֵב עֲבָדָהּ הִיא יֹשֶׁבֶת בְּגוֹיִם, לֹא מִצָּאָה מְנוּחַ; כָּל-רֹדְפֶיהָ הִשְׁיגוּהָ בֵּין הַמִּצְרִים." (מגילת איכה, פרק א', פסוק ג') גדולי המוסר דרשו על הפסוק שמתוך צערו של אדם ליבו מתעורר לתשובה.

יהודים מתאבלים על חורבן בית המקדש

הפסד עצום לאין שיעור!!!

בזמן שבית המקדש היה קיים, היה שפע רוחני וגשמי. חכמינו ז"ל אמרו שמיום שחרב בית המקדש הדעות משובשות, איפה השמחה שהייתה בשמחת בית השואבה? שם שאבנו רוח הקודש!

קורבן התמיד כיפר על עוונותינו בבוקר ובערב, שלוש פעמים בשנה היינו עולים בחג השבועות ובחג הסוכות ובחג המצות.

כמה געגועים יש לנו? כשלוינו את הכהן הגדול בצאתו מן הקודש במוצאי יום הכיפורים, לא הרגישו את הצורך לאכול ולשתות לאחר הצום.

נמשיך ונתפלל: שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך אמן.

תענית

ביהדות, תענית היא יום צום בעל משמעות של חזרה בתשובה וחשבון נפש. יש שש תעניות קבועות במהלך השנה: יום הכיפורים, תשעה באב, שבעה עשר בתמוז, צום גדליה, עשרה בטבת ותענית אסתר.

בנוסף, ההלכה עוסקת בתעניות חד-פעמיות שיחידים או קהילות מחליטים לצום. ההלכות הקשורות לתעניות מפורטות במשנה ובתלמוד בעיקר במסכת תענית, וכן במסכת יומא העוסקת ביום הכיפורים.

שורש המילה תענית הוא ע-נ-ה, במשמעות של עינוי עצמי.

התעניות הקבועות

יום כיפור - תענית אחת בלבד מצווה מדאורייתא, והיא יום הכיפורים. תענית זו חלה בתאריך י' בתשרי, ונחשבת ליום גזירת הדין וליום הקדוש בשנה. מטרת תענית זו אינה אבלות, אלא עינוי הגוף לצורך התעלות והיטהרות הנפש.

ארבע תעניות - בעקבות החורבן של בית המקדש הראשון ושל בית המקדש השני, נקבעו ארבעה ימי תענית המציינים אבלות על החורבן:

1. עשרה בטבת - יום תחילת המצור של נבוכדנצר על ירושלים, שבסופו נכבשה ירושלים ונחרב בית המקדש הראשון. תאריך זה משמש גם לציון יום הקדיש הכללי.

2. שבעה עשר בתמוז - מציין את היום שבו נכבשה העיר ירושלים על ידי צבא טיטוס לפני חורבן בית המקדש השני.

3. תשעה באב - יום הצום העיקרי לזכר החורבן, המציין את היום שבו חרבו ירושלים ושני בתי המקדש.

4. צום גדליה, בג' בתשרי - מציין את היום שבו נרצח גדליה בן אחיקם, הנציב היהודי שנתר בירושלים לאחר חורבן בית ראשון.

ובנוסף יש גם תענית אסתר - בי"ג באדר.

תעניות לא קבועות

תעניות יחיד - על פי ההלכה, אדם יכול לקבל על עצמו תענית אם הוא מרגיש צורך בכך, כגון תענית חלום אם הוא חלם חלום רע וחש צורך להעביר את השפעתו. כמו כן יש מקרים בהם נפסק בהלכה לצום, כמו אם נפלו לאדם התפילין או שראה ספר תורה שנפל.

תענית בה"ב - ראשוני יהדות אשכנז תיקנו לצום בימי שני - חמישי - שני הראשונים של חודש חשוון וחודש אייר.

שובבי"ם - מנהג ישראל לצום בימי פרשות שמות עד משפטים של שנה מעוברת. על פי הקבלה הוכנס מנהג זה בכל השנים, ובשנים מעוברות נוספו גם פרשיות תרומה-תצווה ('ת"ת').

יום כיפור קטן - הרמ"ק תיקן לצום בערב ראש חודש, עקב היות ראש חודש זמן כפרה, ומכיוון שאסור לצום בראש חודש, הנהיג הרמ"ק לצום בערב ראש חודש. בדורות האחרונים כמעט אין מתענים ביום זה, אך בקהילות רבות נהוג לומר סליחות ביום זה. בחלק מהקהילות נהוג לציין יום זה בסליחות וצום רק בערב ראש חודש ניסן ואלול.

ימים נוראים - בימים הנוראים היו נהוגות תעניות נוספות מלבד צום גדליה ויום כיפור. במדרש תנחומא מובא שבעשרת ימי תשובה צמים.

תענית צדיקים - יש הנוהגים להתענות בימים שבהם אירעו צרות לאבותינו. גם תעניות אלו נחשבות לתענית יחיד וחלקן מכונות בשם תעניות צדיקים.

התאריכים ע"פ המסורת והאירוע הבולט שבהם המסמל את צרות התקופה:

- א' בניסן - מתו שני בני אהרון, נדב ואביהוא.
- י' בניסן - נפטרה מרים הנביאה.
- כ"ו בניסן - נפטר יהושע בן נון.
- י' באייר - מת עלי הכהן ושני בניו וארון הברית נשבה.
- כ"ח באייר - נפטר שמואל הנביא.
- כ' בסיוון - עלילת הדם בבלואה בצרפת בשנת ד'תתקל"א. כ' בסיוון נקבע גם לזכר גזירות ת"ח ת"ט, ורבי שבתי כהן (ה'ש"ך) חיבר סליחות ליום זה, בנוסף על מה שהיה מזמן הראשונים.
- כ"ג בסיוון - נפסקה הבאת הביכורים לירושלים בימי ירבעם בן נבט.
- כ"ה בסיוון - נהרגו רבן שמעון בן גמליאל הזקן, רבי ישמעאל ורבי חנינא סגן הכהנים (מעשרת הרוגי מלכות).
- כ"ז בסיוון - נשרף רבי חנינא בן תרדיון ושרף תורה עמו. (עשרת הרוגי מלכות).
- א' באב - נפטר אהרון הכהן.
- י"ח באב - כבה הנר המערבי בימי המלך אחז.
- י"ז באלול - מתו עשרת המרגלים.
- ה' בתשרי - נתפס רבי עקיבא והייתה שעת שמד.
- ז' בתשרי - נגזרה גזירה על אבותינו שימותו ברעב בחרב ובדבר בשל מעשה העגל.
- ז' בחשוון - עוורו את המלך צדקיהו והמיתו את בניו.
- כ"ח בכסלו - שרף המלך יהויקים את המגילה שכתב ברוך בן נריה בשם ירמיהו.
- ח' בטבת - נכתבה התורה בתרגום השבעים.
- ט' בטבת - נפטרו עזרא הסופר ו-נחמיה בן חכליה.
- ה' בשבט - מתו הזקנים שהיו בימי יהושע בן נון.
- כ"ג בשבט - המלחמה בין שבטי ישראל לשבט בנימין בעקבות פרשיית פילגש בגבעה.
- ז' באדר - נפטר משה רבינו.
- ט' באדר - פרצה המחלוקת בין בית הלל לבית שמאי.

תעניות ציבור - קהילה יכולה להחליט לקבל על עצמה לצום ביום מסוים, בדרך כלל עקב ריבוי צרות או גזרה על הקהילה. נהוג בדרך כלל להנהיג צום זה בערב ראש חודש או בימי שני וחמישי בהם יש עניין לצום.

תענית גשמים - ההלכה קבעה סדרה של תעניות גשמים למקרה של בצורת, המלווים גם בתפילות מיוחדות, המפורטות במסכת תענית. מדובר בסדרה של צומות, המתחילה בחודש חשוון, כאשר הצומות נעשים חמורים יותר ויותר ככל שעובר הזמן ולא יורדים גשמים.

תענית בכורות - תענית מיוחדת, הנוהגת ברוב הקהילות ומקורה במסכת סופרים, היא תענית בכורים בערב פסח. תענית זו אינה נחשבת ליום אבל או תשובה, אלא רק כזכר להצלת בכורי ישראל ממכת בכורות.

מנהגי התעניות

איסורים -

ביום הכיפורים ובתשעה באב התענית אורכת יממה שלמה משקיעת החמה ערב היום הקודם עד לצאת הכוכבים ביום הבא. שאר התעניות הן קלות יותר, ומתחילות רק בעלות השחר של אותו יום.

הבדל נוסף הוא שבתעניות הקלות אסורים רק אכילה ושתייה, לעומת יום הכיפורים ותשעה באב בהם קיימים ארבעה איסורים נוספים: רחיצה, סיכה, תשיש המיטה ונעילת נעלי עור.

סדר התפילות בתעניות הקבועות -

בבתי כנסת ספרדים נוהגים להכריז על התענית הקרובה בשבת שלפני עשרה בטבת ושלפני י"ז בתמוז. לעומת זאת לא מכריזים על יום הכיפורים ועל תשעה באב מכיוון שהם צומות מפורסמים יותר ואין צורך בהכרזה, וכך גם לגבי צום גדליה שזוכרים אותו מכיוון שהוא חל יום למחרת ראש השנה, וכן לגבי תענית אסתר שחלה יום לפני פורים.

סדר התפילה בתעניות הקלות כולל את תפילת עננו המתווסף בתפילת שמונה עשרה, קטעי סליחות המתאימים לאותו תענית וקריאה מיוחדת בתורה - "ויחל משה".

מטרת התעניות -

בנבואות ישעיה, יואל ועמוס מופיעה ביקורת על תעניות הנעשות באופן טקסי מן השפה ולחוץ בלא הכנעה פנימית. גם הרמב"ם וחכמים אחרים הדגישו כי מטרת הצום והתענית היא חזרה בתשובה, וכי התענית עצמה אינה מועילה אם אין שינוי של המעשים הרעים של האדם.

הימים שבהם לא מתענים -

על פי ההלכה ישנם ימים מסוימים שאסור להתענות בהם, בעיקר בשבת ובמועדים. בזמן התלמוד נהגו על פי "מגילת תענית", שבה מפורטים הזמנים שאסור להתענות בהם מכיוון שאירעו בהם אירועים משמחים. ואולם מקובל כי מגילת תענית בטלה, ושמותר להתענות בימים הכתובים בה, מלבד שמונת ימי חנוכה ופורים שאיסור התענית בהם נותר בעינו.

הצום הרביעי - שבעה עשר בתמוז

שבעה עשר בתמוז הוא אחד מארבעת ימי התענית שנקבעו ביהדות לזכר חורבן בתי המקדש. תענית זו מציינת את היום שבו הובקעה חומת ירושלים כמה שבועות לפני חורבן בית המקדש השני. על פי המקרא, לפני חורבן בית המקדש הראשון נבקעה חומת ירושלים בתשעה לחודש תמוז, אך בתלמוד הירושלמי כתוב שגם בבית ראשון נפרצו החומות בי"ז בתמוז ובגלל המצב הקשה התבלבלו בספירה.

צום שבעה עשר בתמוז נקרא גם צום הרביעי, מכיוון שתמוז הוא החודש הרביעי בשנה המקראית שמתחילה בחודש ניסן. הצום נמשך מעלות השחר ועד צאת הכוכבים. ביום זה מתחילים ימי בין המצרים הנמשכים עד תשעה באב ונוהגים בהם מנהגי אבלות ההולכים ומחמירים ככל שמתקרבים לתשעה באב.

הסיבות לתענית- חמשה דברים אירעו את אבותינו בשבעה עשר בתמוז:

1. נשתברו הלוחות.
2. ובוטל התמיד.
3. והובקעה העיר.
4. ושרף אפוסטומוס את התורה.
5. והעמיד צלם בהיכל.

וביתר הרחבה:

1. שיבור לוחות הברית- ביום ט"ז בתמוז עשו עם ישראל את עגל הזהב ולמחרת, ביום י"ז בתמוז, ירד משה מהר סיני ושיבר את לוחות הברית.

2. ביטול קורבן התמיד- בכל יום ויום היו מקריבים בבית המקדש את קורבן התמיד: שני כבשים, אחד בבוקר ואחד בערב. גם בזמן המצור על ירושלים היו הכהנים מקריבים, אולם לפי המתואר בכתבי יוסף בן מתתיהו, בשבעה עשר בתמוז נבקעו חומות הר הבית וגם הכוהנים נקראו להילחם ולא היה כהן טהור שיקריב את התמיד.

הסבר אחר ניתן על פי האגדה בגמרא, ומובא גם אצל יוסף בן מתתיהו, על מקרה שקרה בזמן מלחמת האחים החשמונאים הורקנוס השני ואריסטובולוס השני. אחד האחים צר על אחיו השני שהיה בירושלים. במהלך המצור היה סיכום בלתי כתוב בין הצדדים בו כל יום משלשלים מן החומה כסף ובתמורה מעלים בחזרה שני כבשים בשביל קורבן התמיד. עד שבא זקן יווני אחד והציע להעלות חזיר במקום כבש (ובכך לשבור את רוח הנצורים בתוך העיר ירושלים) והגמרא מספרת שכשהעלו את החזיר, במקום את הכבשים, נעץ החזיר את ציפורניו בחומה "והזדעזה הארץ ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה".

3. ביקוע חומות ירושלים- נפרצו חומות ירושלים בידי טיטוס, המפקד העליון של הצבא הרומי בארץ ישראל, באותו יום ממש שבו בוטל קורבן התמיד. המצור של הרומאים על ירושלים החל בחודש ניסן, ונמשך שלושה חודשים עד להבקעת החומה בחודש תמוז. כשלושה שבועות לאחר שנבקעה החומה, נכבשה ונהרסה ירושלים בידי צבאו של טיטוס, ובית המקדש הועלה באש.

על פי התלמוד הבבלי, לפני חורבן בית ראשון נפרצו חומות העיר בט' בתמוז, כפי שכתוב בספר ירמיהו, ומאחר שחורבן בית שני נחשב חמור יותר מחורבן הבית הראשון, נקבע התאריך המאוחר יותר - י"ז בתמוז - כיום תענית לשני האירועים יחד. לעומת זאת, בתלמוד הירושלמי נטען כי גם בזמן חורבן בית ראשון נפרצו חומות העיר בי"ז בתמוז, אך ירמיהו טעה בתאריך בגלל בלבול מניין הימים בימי המצור.

4. שריפת ספר תורה בידי אפוסטומוס - ישנן מספר השערות לגבי זהותו של אפוסטומוס. לפי אחת מהן הכוונה לאנטיוכוס אפיפנס, מימי החשמונאים, כמתואר בספר החשמונאים: "וספרי התורה אשר מצאו קרעו וישרפו באש", אלא שהשם אפיפנס השתבש לאפוסטומוס. השערה אחרת טוענת כי ספר התורה נשרף על ידי רומאי בכיר בשם אפוסטומוס, מתוך אמונה שרווחה אצל חלק מאויבי ישראל כי עם הספר לא יוכל להתקיים ללא הספר.

5. העמדת פסל במקדש - הוכנס פסל עבודה זרה לבית המקדש. בתלמוד הירושלמי התלבטו לגבי זמן המעשה על פי הגרסה במשנה - לפי הגרסה והעמיד זהו מעשה של אותו אפוסטומוס, ולפי הגרסה והועמד מדובר על הפסל שהעמיד מנשה מלך יהודה.

אירועים נוספים

כיבוש ירושלים במסע הצלב הראשון הרג אכזרי של יהודים ומוסלמים בעיר ושריפת בית הכנסת עם היהודים שהתבצרו בו.

מועד התענית

בזמן שבין חורבן הבית הראשון לבניין הבית השני חלה התענית ביום ט' בתמוז. עם בניין הבית השני הפכה התענית ליום שמחה. על פי הגמרא, לאחר חורבן בית שני הפכה התענית להיות אופציונלית:

"אמר רב פפא הכי קאמר: בזמן שיש שלום, יהיו לששון ולשמחה; יש גזרת המלכות, צום; אין גזרת המלכות ואין שלום, רצו מתענין רצו אין מתענין".

זאת אומרת, בזמן השמד, כולם חייבים לצום אבל בזמן שאין שמד אבל אין גם שלום, הצום הוא אופציונלי. הראשונים מסבירים שזאת ההלכה רק במישור העקרוני, אבל אחרי שכלל ישראל קבלו את המנהג לצום (אפי' כשהמצב מוגדר "אין גזרת המלכות ואין שלום") מאז כולם חייבים לצום מתוקף מנהג. כאמור, אחרי חורבן בית שני הצום הרביעי הועבר ל-י"ז בתמוז כי זהו התאריך של פריצת החומה בחורבן בית שני.

בשנה שבה חל י"ז בתמוז בשבת נדחית התענית ליום ראשון כמו כל הצומות מלבד יום כיפור, י"ח בתמוז. המקור לכך מגיע מדברי הנביא זכריה פרק ח', אשר מכנה צום זה בשם "צום הרביעי", כלומר צום החל באחד מימי חודש הרביעי, הוא חודש תמוז. אין בפסוק ציון של היום המדויק בתמוז בו חל הצום. לכן קבעו כי במקרה שחלה התענית בשבת, בה יש חובה של עונג שבת ("וקראת לשבת עונג"), תידחה התענית ליום המחר.

אצל הספרדים נהוג להכריז על התענית בשבת שלפניו. וזה נוסח ההכרזה: "אחינו בית ישראל שמעו צום הרביעי יהיה ביום... יהפכהו הקב"ה לששון ולשמחה כמו שנאמר: "כה אמר ה' צבאות צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו".

נבוכדנצר מוביל את צבאו אל תוך ירושלים הנצורה

הידעת?

- נבוכדנצר הרשע פחד להחריב את ירושלים ולכן עשה כמה סימנים:
- זרק חיצים לכל כיוון וראה שהם נפלו עד שהשליך לכיוון ירושלים ושם החץ לא נפל.
 - זרע זרעים על שם אומות בעולם והם לא צמחו זרע על שם ירושלים והוא כן צמח.
 - הדליק נרות על כל מיני ממלכות ולא דלקו, הדליק על ירושלים ודלקו.
- אז הבין שעם ישראל חטאו וה' נותן לו את הרשות לכבוש את ירושלים.

שנה וחצי עמד צבאו של נבוכדנצר הרשע וחייליו סביב ירושלים, ברשתו של שר הצבא נבוזרדן הרשע. מלאי המזון מן העיר אזל, והרעב הלך וגבר מיום ליום. אישה הייתה שואלת את חברתה למה יצאת לשוק? והיא הייתה עונה איני יכולה לראות במות ילדי מרעב. ואז נכנס צבאו של נבוכדנצר לירושלים, ושבר את החומה. נכנסו האויבים בטלו את קורבן התמיד והדליקו את בית המקדש ואז נבוזרדן הרשע התגאה בלבו שהצליח להחריב ולשרוף הכל.

שלושת השבועות

שלושת השבועות הוא כינוי לימים שמתחילים מיד בצאת צום שבעה עשר בתמוז, ומעט ממנהגי האבלות חלים בהם עד סוף ימי בין המצרים.

ברוב העדות חל איסור על שמיעת מוזיקה ועריכת מסיבות שאינן סעודות מצווה, וכן נמנעים מלברך ברכת שהחיינו על פרי חדש או בגד חדש וכדומה בכל ימי בין המצרים, פרט לשבתות שבהם מעיקר הדין מותר, אך מובא בשם האר"י שאף בשבת יש להימנע מלברך שהחיינו, ומכל מקום, המקלים בשבת, יכולים לברך שהחיינו אף בראש חדש. בנוסף לכך, נהגו האשכנזים להימנע מתספורת וגילוח בכל ימי בין המצרים. ברוב העדות אין עורכים נישואין בכל ימי בין המצרים, ובכל העדות אוסרים זאת בשבוע שחל בו תשעה באב.

תשעת הימים

תשעת הימים הוא כינוי לימים שמתחילים בראש חודש אב ומסתיימים במוצאי תשעה באב. חז"ל קבעו כי: "משנכנס אב ממעטין בשמחה".

בימים אלו אסור לבנות בניין של שמחה, ובכלל זה לסייד או לצבוע את הבית או לשפץ דבר שאין בו צורך דחוף. כמו כן אסור חז"ל לעסוק במקח וממכר של שמחה, כגון קניית רהיטים חדשים או בגדים חדשים, אלא אם כן יש חשש להפסד ממון או לצורך גדול. בימים אלו נוהגים גם לדחות דיונים משפטיים עם גוי עד לאחר עשרה באב.

כמו כן אסור ללבוש בגדים חדשים בימים אלו ואפילו בשבת, אפילו אם הבגדים נקנו לפני ראש חודש אב. אסור גם לכבס או לשהך בגדים, וכן אסור להתרחץ רחיצה של תענוג (דוגמאות לרחיצה שאינה של תענוג: רחיצה במים פושרים לאדם בריא וכן רחיצה במים חמים לזקן או מצונן וכדומה).

שבוע שחל בו תשעה באב

שבוע שחל בו תשעה באב הוא כינוי לימים שבין מוצאי השבת שלפני תשעה באב, הנקראת שבת חזון, לבין י' באב בחצות היום.

בימים אלו אסור מצד תקנת חכמים להסתפר ולכבס בגדים, לכן גם עדות שלא נהגו באיסורים אלו במהלך כל תשעת הימים או כל ימי בין המצרים, נוהגים בהם בשבוע שחל בו תשעה באב. כמו כן נהגו להחמיר שלא ללבוש בגדים מכובסים ולא להתרחץ רחיצה של תענוג.

הצום החמישי - תשעה באב

תשעה באב הוא יום תענית מדרבנן, אשר מקורו בדברי הנביאים ונקבע במשנה לציון חורבן בתי המקדש - חורבן בית ראשון בשנת ג'של"ח לבריאת העולם. בידי צבאו של נבוכדנצר השני מלך בבל ושר צבאו נבוזרדן וחורבן בית שני בידי הצבא הרומי ובראשו המצביא טיטוס.

התענית חלה ביום ט' באב והיא מהווה את שיא האבלות של תקופת ימי בין המצרים. במקרה שט' באב חל בשבת, התענית נדחית לי' באב. תענית זאת היא החמורה מבין ארבע התעניות על חורבן בית המקדש.

לפי המסורת, לאחר ביאת המשיח ובניית בית המקדש השלישי תשעה באב, כשאר הצומות על החורבן, יהפוך ליום של חג ושמחה. מסורת נוספת מספרת כי מלך המשיח עתיד להיוולד בתשעה באב.

חורבן והרס בית המקדש

על פי הלוח העברי הקבוע, ט' באב חל תמיד באותו יום בשבוע שבו חל יום ראשון של פסח שלפניו ועל כן הוא אינו חל לעולם בימים שני, רביעי או שישי. כאשר חל תשעה באב בשבת, הוא נדחה ליום ראשון.

צום תשעה באב נמשך משקיעת החמה של היום שלפניו ועד צאת הכוכבים בט' באב, כלומר כ-24 שעות וחצי. מאחר שצום זה הוא מדרבנן ולא מהתורה, אין בו חובת תוספת לעיקר היום, בניגוד לשבת ויום כיפור הקבועים מהתורה, ולהם תוספת עוד טרם שקיעת החמה.

בתמונה: תבליט שער טיטוס. השבויים מארץ ישראל לאחר דיכוי המרד הגדול וחורבן

המקדש נושאים את כליו השונים ברומא

לפי המסורת יום זה היה מועד לפורענויות ואירעו בו חמישה אסונות היסטוריים:

1. נגזר על דור המדבר כי לא יכנסו לארץ ישראל בגלל חטא המרגלים.
2. חורבן בית המקדש הראשון.
3. חורבן בית המקדש השני.
4. כיבוש העיר ביתר בידי הרומאים אירוע שסימל את כישלוננו של מרד בר כוכבא.
5. חרישת ירושלים בידי הרומאים.

בין האירועים הנוספים שהתרחשו בתשעה באב בתקופות מאוחרות יותר:

גירוש יהודי אנגליה 'ביום ט' באב בשנת ה'ן הורה אדוארד הראשון מלך אנגליה לגרש את כל היהודים מארצו וכי אלה שיישארו בה אחרי תאריך זה יוצאו להורג.

גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב, על אף שהגירוש היה יומיים לפני תשעה באב, נחרת אירוע זה בזיכרון הקולקטיבי היהודי כחלק מהאסונות שחלו ביום התשעה באב.

בערב תשעה באב ח' באב ה'תש"ב החל גירוש המוני גדול מגטו ורשה אל מחנה ההשמדה אושוויץ.

צו משנת 1492 המורה על גירוש יהודי ספרד

הלכות תשעה באב-

בערב תשעה באב אסרו חז"ל לאכול בסעודה המפסקת הסעודה הנערכת בסמוך לתחילת הצום בשר ולשתות יין. איסור זה מופיע כבר במשנה, אך ברוב עדות ישראל נהגו להחמיר ולא לאכול בשר ולשתות יין כבר מראש חודש אב מנהג האשכנזים וחלק מהספרדים, או בשבוע בו חל תשעה באב מנהג התימנים וחלק מהספרדים.

בסעודה המפסקת אסור לאכול יותר מתבשיל אחד. וכן אסור לאכול את הסעודה המפסקת בקבוצה של 3 אנשים ויותר ביחד, על מנת שלא להתחייב בזימון בברכת המזון ישנם רבים הנוהגים לאכול ביצה קשה בסעודה זו, כמנהג אבלים. הביצה נחשבת כתבשיל, לפיכך הנוהגים מנהג זה אינם אוכלים תבשיל נוסף בסעודה. אחרים נוהגים לאכול אורז עם עדשים. הן משום צורתם העגולה של העדשים המסמלת את מעגל החיים, והן משום שעדשים נחשבים למאכל אבלים.

בשנה שבה חל תשעה באב בשבת או במוצ"ש ניתן לאכול בסעודה המפסקת (שהיא הסעודה שלישית של שבת) ללא כל ההגבלות הללו, היות שאין נוהגים מנהגי אבלות בשבת.

עינויי הגוף-

מאחר שתשעה באב הוא החמור מכל צומות האבל, חלים בו חמשת העינויים הנוהגים ביום הכיפורים. השוני בין שני הצומות מצוי בחומרת האיסור, כך שבעוד יום כיפור נוהג מדאורייתא, תשעה באב נוהג מדרבנן הבדל נוסף בין ימים אלו טמון במהות העומדת מאחורי איסורי היום; בעוד שביום כיפור חלים העינויים משום קדושה וכפרה, בתשעה באב נאסרו הדברים משום היותו יום צרה ואבל.

שוני זה בא לידי ביטוי במימרה שאמר רבי לוי יצחק מברדיצ'ב המתארת את הקדושה המיוחדת לצומות אלו: "שני ימים יש בשנה שהאיסור לאכול בהם מיותר – תשעה באב ויום כיפור. בתשעה באב – מי יכול לאכול? וביום כיפור – מי רוצה לאכול?"

חמשת האיסורים כוללים הימנעות מהדברים הבאים:

1. אכילה ושתייה - אסורה כל אכילה ושתייה חוץ מחולה כמובן.
2. רחיצה - רחיצה לשם הנאה אסורה, בין במים חמים ובין במים קרים. אולם מותר לשטוף ידיים כדי להסיר מהם לכלוך, וכן נוטלים ידיים שחרית עד פרקי האצבעות.
3. סיכה - משיחת הגוף בתכשירים לטיפוח או הנאה. סיכה לצורך רפואי מותרת.
4. נעילת הסנדל - נעילת נעליים העשויות מעור.
5. תשמיש המיטה.

מאחר שמהותו של ט' באב היא האבלות על החורבן, חלים בו מנהגי אבלות נוספים:

נמנעים משיבה על כיסא הגבוה משלושה טפחים אך רק עד חצות היום. יש הנמנעים מהרחה של מיני בשמים. ממעיטים באמצעי הנוחות בשינה כגון שימוש בכרית אחת במקום שתיים למי שרגיל בכך, או לישון על מזרן המונח על הרצפה, ולא על מיטה.

איסורים נוספים-

בתשעה באב נאסר לימוד תורה. מפני שהלימוד משמח את הלב: "פְּקוּדֵי ה' יִשְׂרָיִם, מְשֻׁמְחֵי לֵב" ומשום כך בתשעה באב, שהוא יום אבלות, אסור ללמוד תורה.

למרות האיסור, ספרים רבים הקשורים בחורבן מותרים בלמידה כל עוד היא נערכת בצורה שטחית וללא עיון. במסגרת זו ניתן ללמוד כתובים העוסקים בפורענות עם ישראל כגון מגילת איכה יחד עם מדרש איכה רבה ומדרש ילקוט שמעוני על איכה, ספר איוב, חלקי הפורענות שבספר ירמיה וסיפור החורבן והגלות בספר מלכים.

עשיית מלאכה - הגדרת מלאכה לעניין זה היא עבודה או עיסוק ממושך בדבר המסיח דעת מן האבלות.

עבודה בתשעה באב תלויה במנהג המקום: במקום בו נהגו שלא לעשות מלאכה - אסור לעבוד, ובמקום בו נהגו לעשות מלאכה - הדבר מותר. חז"ל המליצו להימנע מעשיית מלאכה, ואמרו שהעושה מלאכה ביום זה אינו רואה בה סימן ברכה, מכיוון שהדבר מסיח את הדעת מהאבלות. בימינו נוהג שלא לעשות מלאכה לפחות עד חצות היום; לאחר חצות היום הדבר מותר אבל ממעיטים. תלמידי חכמים אסורים לעשות מלאכה בכל מקום.

שאלת שלום- על פי התוספתא- "חברים" כלומר תלמידי חכמים אינם שואלים בשלום חבריהם בתשעה באב, אך הם משיבים שלום בשפה רפה ובכבוד ראש ל"הדיוטות" שאינם יודעים הלכה זו.

בבית הכנסת- בקהילות רבות נהוג שלא יושבים על הספסלים אלא יושבים על הארץ. בקהילות הספרדים במערב אירופה נהוג אמנם לשבת על ספסלים אך אין יושבים במקום הקבוע. נהוג להסיר את הפרוכות מן ההיכל או ארון הקודש וכן נוהגים לעמעם את התאורה בבית הכנסת ולהשאיר רק מעט אור או להדליק נרות.

תפילת ערבית ליל תשעה באב

לפני תפילת ערבית נהוג בקהילות ספרדיות מסוימות לקרוא מספר קינות. ובתפילת שמונה עשרה של ערבית מוסיפים, על פי רוב נוסחי התפילה, את תפילת עננו.

לאחר תפילת העמידה אומר החזן חצי קדיש. כאשר חל הצום במוצאי שבת אומרים לאחר הקדיש את ברכת מאורי האש על נר הבדלה. לאחר מכן עדות המזרח מקוננים בפיוט "למי אבכה וכף אכה". קוראים את מגילת איכה, במרבית הקהילות קוראים את המגילה ללא ברכה. לאחר המגילה נהוג לומר קינות נוספות מדורות מאוחרים.

בתום אמירת הקינות נהוג להכריז את מספר השנים לחורבן בית המקדש השני. לפני הכרזה זו נהוג לכבות כמעט את כל הנרות בבית הכנסת ולהשאיר רק נר בודד דלוק.

אם חל תשעה באב במוצאי שבת מבדילים בצורה מצומצמת - ללא יין בשמים או ברכה אלא באמירה בלבד ("ברוך המבדיל בין קודש לחול") ומברכים ברכת מאורי האש. וכן בתפילת העמידה אומרים הבדלה בברכת "אתה חונן" כמו בכל מוצאי שבת.

אין אומרים "שובה ה' עד מתי" ו"ויהי נעם" בסוף תפילת ערבית של מוצ"ש. במוצאי צום תשעה באב משלימים את ההבדלה בברכת יין ובברכת ההבדלה, אך ללא בשמים.

טלית ותפילין בתשעה באב- יש נוהגים בתפילת מנחה מתעטפים בטלית ומניחים תפילין ולא בתפילת שחרית כמו בשאר הימים, כדרך האבלים. יש נוהגים להניח טלית ותפילין בבית לפני תפילת שחרית, לקרוא בהם קריאת שמע ולחלוץ אותם, ולהתפלל תפילת שחרית בבית הכנסת בלי טלית ותפילין. ויש נוהגים להניח תפילין בתפילת מנחה.

תפילת שחרית- ישנה מחלוקת אם מברכים בברכות השחר את ברכת "שעשה לי כל צרכי" שכן היא נתקנה על הנעליים ואין נועלים נעלי עור ביום זה, ולפיכך יש נוהגים לברך, יש נוהגים שלא לברך.

ברוב הקהילות נהוג שאין אומרים תחנון בתשעה באב, אך אצל יהודי תימן אומרים אותו. ביחס למיקום אמירת הקינות ישנה מחלוקת: לפי מנהג רוב קהילות הספרדים אומרים את הקינות מיד לאחר החזרה לפני הוצאת ספר תורה. ויש שאומרים את הקינות רק לאחר הקריאה בתורה. וכן לא שרים פסוקים בניגון בעת הוצאת ספר התורה.

ישנם מנהגים רבים ביחס לקריאת התורה הנהוגים בקהילות השונות. בין היתר קיימים המנהגים הבאים: לעטוף את ספר התורה במפית שחורה, ואצל יהודי גאורגיה, עוטפים את ספר התורה בחלוק שחור; לא להגביה את הספר; לקרוא בפינה צדדית של בית הכנסת ולא מן הבימה; לומר לפני הברכה ברוך דיין האמת במקום אמירת "ה' עמכם".

קוראים בתורה בפרשת כי תוליד בנים ובני בנים, ומפטירים בירמיה.

מנהגי תשעה באב לאחר חצות היום- לאחר חצות היום מקלים מעט בשניים ממנהגי האבלות של יום תשעה באב: יושבים על כיסא, ולא על הרצפה, ומניחים תפילין בתפילת מנחה מי שלא הניח בתפילת שחרית. בחלק מקהילות נוהגים לעסוק לאחר חצות היום בסידור וניקוי הבית.

אומרים לפני תפילת מנחה פיוטי נחמה, לאחר מכן מוציאים ספר תורה וקוראים את פרשת "ויחל משה" כבכל תענית ציבור. ברוב הקהילות מפטירים "שובה ישראל" הספרדים מוסיפים גם פסוקים ממיכה.

בתפילת שמונה עשרה מוסיפים בברכת בונה ירושלים בכל הקהילות את תפילת נחם, העוסקת בציפייה שבית המקדש השלישי יבנה במהרה. בקהילות הספרדיות בהן משנים את נוסח הקדושה וברכת שים שלום בשחרית, בתפילת מנחה אומרים את הנוסח הרגיל. כמו כן אומרים ברכת כהנים כאשר מתפללים מנחה בערבו של יום, גם בקהילות שאינן אומרות בשחרית.

אחרי חזרת הש"ץ אומרים פיוטי נחמה ופסוקים מנבואות הנחמה בספר ישעיה ואחר כך קדיש ותקבל שיר המעלות בשוב ה' את שיבת ציון ועלינו לשבח.

סיום הצום- הצום מסתיים בצאת הכוכבים בסיומו של יום תשעה באב. עם זאת, על פי המדרש שרפת בית המקדש אירעה בעיקר בי' באב ועל כן ישנו מנהג להמשיך חלק ממנהגי האבלות גם בי' באב, אך גדריו המדויקים של מנהג זה שנויים במחלוקת. בתלמוד הירושלמי מובא כי אמוראים שונים נהגו לצום יומיים או עד בוקר עשרה באב.

בסיומה של תפילת ערבית של מוצאי הצום מברכים את ברכת הלבנה של חודש אב.

בית המקדש הראשון

בית המקדש הראשון או מקדש שלמה היה מקדש, אשר נבנה בהר המוריה בירושלים על ידי שלמה המלך ועמד בתפארתו משנת ב'תתקכ"ח עד שנת ג'של"ח, ואז נחרב בידי נבוכדנצר השני מלך בבל.

על פי המסופר בספר דברי הימים, דוד המלך, לפני מותו, סיפק את החומרים שנדרשו לבניית המקדש, ואף רכש את השטח עליו עתיד היה להיבנות בית המקדש הראשון מארוונה, המלך היבوسی (ארוונה לא היה שמו של המלך אלא הביטוי "מלך" ביבוסית).

לאחר מותו של דוד והמלכת שלמה המלך אסף גם הוא חומרי בנייה לצורך בניין המקדש - בעיקר אבנים שנחצבו על ידי מומחים מצור. כמו כן ייבא שלמה עצי ארז הלבנון שהובאו בדרך הים לחוף יפו ומשם בשיירות לירושלים. עצים אלה נרכשו מחירם מלך צור, כפי שמסופר בספר מלכים.

תיאור בניית המקדש מפורט בספר מלכים. עבודות הבנייה בוצעו בהנחייתו של אומן בשם חירם ממטה נפתלי, שנשלח לשם כך בידי חירם מלך צור, בשנה הרביעית למלכותו של שלמה, במלאכה השתתפו כ-150,000 איש ביניהם 80,000 חוצבים ו-70,000 סבלים כמס אשר גבה שלמה. הבית נבנה מאבני גזית והתקרות ארזים. כמו כן צופו קירות הבית מבפנים ארזים על מנת שיוכלו לצפותם זהב.

בחודש בול (חשוון) בשנה האחת עשרה למלכותו של שלמה, שבע שנים לאחר תחילת הבנייה נשלמה בניית המקדש.

מבנה המקדש מתואר כבעל גובה של 30 אמות, אורך של 60 אמות ורוחב של 20 אמות. ההערכות של גודל האמה נעות לרוב בין 60-42 סנטימטר, ועל פי כך גובהו כ-18-12.5 מטרים, אורכו כ-36-25 ורוחבו כ-12-8.4 מטרים.

היו במקדש שלושה חלקים עיקריים:

האולם - המבוא למקדש.

ההיכל - המקום שבו הוצבו המנורה, שולחן לחם הפנים ומזבח הקטורת.

הדביר (קודש הקודשים) - משכן ארון הברית והכרובים עשויי הזהב שנבנו על ידי שלמה המלך.

הדביר עמד על "אבן השתייה" שזוהי אותה האבן השוכנת היום בתוך כיפת הסלע ושימשה לו כדוכן. בחצר המקדש עמד מזבח הנחושת להקרבת קורבנות, ובאמצע ההיכל עמד מזבח ארזים מצופה זהב (מזבח הקטורת), שעליו היו מקטירים קטורת.

בית המקדש היה סמוך לבית המלך שלמה ותפס חלק ניכר משטח העיר. הוא עלה בהדרו על כל בתי הפאר בישראל. הבנייה באבנים מסותתות ומעצי ארז וכן מעשי האומנות בתוך המקדש ומערכת כלי המקדש, היוו חידוש באדריכלות בימים ההם.

אולם הכניסה עמד במזרח המבנה. אורכו 20 אמות ורוחבו 10 אמות. גובהו של האולם 120 אמות. בקדמת האולם עמדו שני עמודים שנקראו יכין ובוועז שגובהם 18 אמות וראשם 5 אמות סה"כ 23 אמות וראשם היה מגולף בצורת שושן ומעוטר ברימונים ושרשראות.

רוחבו של ההיכל היה 20 אמות ואורכו 40 אמות. קירותיו צופו עצי ארז שצופו זהב. רצפתו של ההיכל הייתה עשוייה עץ ברוש מצופה זהב וקיר ובו פתח עם פרוכת הפריד בין ההיכל לבין הדביר. דלתות ההיכל היו עשויות עץ זית ומשקופיהם ברוש וצופו גם הן זהב.

מידות הדביר (קדש הקדשים) היו מרובעות - 20 אמה רוחבו, 20 אמה גובהו, ו-20 אמה אורכו. ההסבר שניתן להבדל בין גובה הדביר לגובה בית המקדש (30 אמה), היה שרצפת הדביר הייתה מוגבהת מעל רצפת ההיכל והאולם ב-10 אמות. רצפת הדביר וקירותיו ותקרתו צופו בעץ ארז וצופו זהב. בדביר הונח ארון הברית על אבן השתייה ושלמה המלך הוסיף שני כרובים עשויים עץ זית (עץ שמן) מצופי זהב שגובהם 10 אמות וכנפיהם פרושות מקיר אל קיר. מוטת כנפי כל אחד מהכרובים 10 אמות. הכרובים עמדו צמודים לקירות הדביר. לדביר לא היו חלונות.

הדביר שימש מקום משכן לארון הברית, שבתוכו היו לוחות הברית (ושברי הלוחות הראשונים). ובנוסף לארון הברית הועמדו למשמרת ארבעה דברים: צנצנת מהמן שהיה במדבר לבני ישראל, צלוחית שמן המשחה, מקלו של אהרון הכהן שקדיו ופרחיו ודורון הזהב ששלחו הפלשתים כשהחזירו את ארון הברית לישראל אחרי שגנבו אותו. הדביר-קודש הקודשים-היה המקום הקדוש ביותר בבית המקדש: לקודש הקודשים היה נכנס רק הכהן הגדול (ולא הכהנים האחרים) ורק פעם אחת בשנה, ביום הכיפורים.

סביב המקדש נבנו חדרי אחסון שגובהם היה בין קומה אחת לשתי קומות. בקדמת המקדש עמדה חצר ששימשה את הכהנים ובה ניצבו ים הנחושת ומזבח הנחושת. מזרחית לחצר הכהנים הייתה החצר הגדולה בה התכנס העם לצורך עבודת ה'.

מיקום המקדש הראשון היה במרכזו של הר הבית אך המיקום המדויק אינו ידוע. ישנה מחלוקת בין המלומדים בדבר המיקום המדויק של הדביר. חלק סוברים כי הדביר היה ממוקם במקום בו מצויה כיום כיפת הסלע, ואילו אחרים סוברים כי מזבח הנחושת עמד במקום בו מצויה כיום אבן השתיה ואילו הדביר עמד מערבה ממנה.

על פי המסופר בתנ"ך נבזז בית המקדש הראשון מספר פעמים: הביזה הראשונה של בית המקדש התרחשה על ידי פרעה שישק מלך מצרים. ביזה נוספת אירעה על ידי יואש מלך ישראל. אחז מלך יהודה בעצמו בזז את כלי המקדש. אף המלך חזקיהו השתמש באוצרות המקדש על מנת לשלם לסנחריב מלך אשור.

בית המקדש הראשון עמד על תלו כארבע מאות ועשר שנים עד שהועלה באש בחודש אב לשנת ג'של"ח, על ידי נבוזראדן שר צבאו של נבוכדנאצר מלך בבל, שכבש את ירושלים והחריבה. חורבן הבית סיים את תקופת בית ראשון. במהלך גלות בבל, פסק בית המקדש לשמש בית רוחני ליהודים. כלי המקדש נבזזו ונלקחו לבבל.

המקרא מזכיר תאריכים מעט שונים לגבי חורבן בית המקדש הראשון: על פי ספר מלכים ב' (כה, ח) - חרב הבית בז' באב, ואילו על פי ספר ירמיהו (נב, יב) - נחרב הבית בי' באב. חז"ל יישבו סתירה זו בתלמוד הבבלי: "ותניא: אי אפשר לומר בשבעה, שהרי כבר נאמר בעשור; ואי אפשר לומר בעשור, שהרי כבר נאמר בשבעה; הא כיצד? בשבעה נכנסו נכרים להיכל, ואכלו וקלקלו בו שביעי שמיני. ותשיעי סמוך לחשכה הציתו בו את האור, והיה דולק והולך כל היום כולו שנאמר: "אוי לנו כי פנה היום כי ינטו צללי ערב".

למעשה התענית נקבעה לט' באב, שבו התחילה השריפה בבית המקדש, אך לדעת רבי יוחנן, מן הראוי היה לקבוע את התאריך בעשרה באב "מפני שרובו של היכל בו נשרף".

הסיבה הישירה לחורבן היא הסתמכות על "משענת קנה רצוץ" והצטרפות לקואליציה בהובלת מצרים כנגד האימפריה הבבלית, שהייתה אז בשיא כוחה הצבאי והמדיני. המקרא וחז"ל זקפו את חורבן בית המקדש הראשון לדחיית אזהרות ירמיהו להיכנע לבבלים, אך גם לחטאיו של עם ישראל ולריקבון מוסרי. המקרא מתאר שהכהנים וחכמי העם עבדו עבודה זרה בבית המקדש עצמו. על פי חז"ל חרב בית המקדש הראשון בעיקר בשל שלוש עבירות חמורות שהיו בעם: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים.

על נהרות בבל...

בדרך לגלות בבל על יד הנהרות, ישבנו בכינו תלינו כינורותינו נדבק לשוננו לחכינו.

ומאז ועד היום נוהגים מספר מנהגי אבלות, וביניהם:

(א) נוהגים אבלות בצומות ובחודש אב.

(ב) משאירים בכניסה לבית אמה על אמה חצי מטר X חצי מטר ללא סיד וצבע.

(ג) בכל חתונה בעת שמחת החופה החתן שובר כוס "זכר לחורבן".

(ד) יש שנוהגים שבחתונות בירושלים מנגנים רק בכלי נגינה אחד ולא יותר.

וכאן אנו שואלים – על מה אנו בוכים על עצים ואבנים?

ומה יעזור הבכי? וכי כל ימינו נהיה עצובים?

על שאלה זו ענה ירמיהו הנביא לאפלטון הגוי שחי בתקופת החורבן:

לא על עצים ואבנים אנו בוכים, אלא על השראת השכינה שהפסדנו, על האחדות שהייתה בישראל,

על שירת הלויים, על עבודת הכהנים. וכל החכמה והשפע בעולם היו מגיעים מבית המקדש העומד

בתפארתו.

האם הנביאים צפו זאת?

כן! הנביאים הקדושים צפו את החורבן הנורא, והזהירו את היהודים, אליהו הנביא, אלישע, ישעיה, צפניה, אוריה, ירמיהו, עמוס ועוד. חלקם עברו מבית לבית, חלקם עמדו ברחובות והזהירו, חלקם הסתובבו במקומות שהיהודים התכנסו. ולמה היהודים לא שמעו להם? שאלה מדהימה! למה אנחנו לפעמים חוטאים? למה אנחנו לא תמיד שומעים בקול ההורים והמורים? למה יש עדיין יהודים שאינם שומרים שבת? הם לא רואים את האסונות? לא! ממש לא! יצר הרע גדול. אז מה זה שייך לכולם? שהרשעים יבכו ויצומו? על זה עונים חז"ל:

"כל מי שלא נבנה בית המקדש בימיו, כאילו נחרב בימיו"!!!

"ואשלח את עבדי הנביאים"

ירמיהו הנביא מכונה בשם "נביא החורבן", דמעות כמים הוריד, שובו שובו מדרכיכם הרעים – צעק, כה אמר ה' – אמר להם, הנני מאכילם את העם הזה לענה – חייבים לחזור בתשובה! והיצר הרע כה גדול, במקום לשמוע לירמיהו ולחזור בתשובה, עוד הוסיפו לשנוא אותו, ולא טו אוזן לדבריו כלל וכלל. וכך לא יום, לא שבוע ולא חודש אלא 40 שנה הזהירם. גם יאשיהו המלך ניסה לקרב לבבות אבל מת במלחמה, וירמיהו בכה עליו: רוח אפינו משיח ה'... גם בנו יהואחז קרב לבבות אבל גם הוא מת, ואחיו יהויקים הוכתר למלך אבל לא הלך בדרכי אבותיו, והתחבר למלך בבל נבוכדנאצר הרשע.

ירמיהו בקברי האבות

הלך ירמיהו הנביא למערת המכפלה ושם אמר לאבות העולם: עמדו והתחננו על ילדיכם שגלו. הלך ועמד על שפת הירדן וקרא: בן עמרם! בן עמרם! עמוד! הלך משה למלאכי השרת והם קראו לאבות העולם ובכו יחדיו על הילדים שגלו משולחן אביהם. באה התורה הקדושה, באו 22 האותיות של ה-א'-ב'. קפצה רחל אמנו מקברה ובקשה רחמים בזכות שוויתרה לאחותה לאה. ואז ענה לה ה': "מנעי קולך מבכי כי יש שכר לפעולתך"... אני מבטיח לך "ושבו בנים לגבולם".

בית המקדש השני

בית המקדש בית המקדש השני היה מקדש לה' אשר נבנה על ידי עולי בבל בראשית שיבת ציון בתקופת בית שני בהנהגת זרובבל מבית דוד ויהושע בן יהוצדק הכהן הגדול, כ-70 שנה לאחר חורבן הבית הראשון, ביום ג' באדר בשנה הששית לדרייוש הראשון מלך פרס, בתמיכת הפרסים ובעידודם, כפי שבוטאה בהצהרת כורש.

המקדש עבר שיפוץ והורחב במידה ניכרת על ידי המלך הורדוס, ונחרב בידי הרומאים. לפי מסורת חז"ל המקדש השני עמד על תלו 420 שנים.

במשנה סדר קדשים מופיעה מסכת מידות המספרת על מראה בית המקדש השני.

הבנייה נעשתה כאשר עמי האזור ניסו להפריע לתהליך זה. הדבר הגיע לידי כך ש"צרי יהודה ובנימין", כפי שהם נקראים בספר עזרא, הביאו לידי הוצאת צו מלכותי האוסר על השלמת בניית המקדש, צו שהוסר רק לאחר שנים רבות.

המקדש שנבנה בידי עולי בבל היה פשוט וללא פאר. המלך הורדוס שכלל את המקדש והפכו ליצירת פאר כפי שכתוב בתלמוד הבבלי: "מי שלא ראה בנין הורדוס לא ראה בנין נאה מימיו" בהתייחס למקדש הורדוס. בית המקדש שבנה הורדוס היה בנוי מאבני שיש ירוק ולבן ויש שסוברים גם שיש כחול שהיה יוצר מראה של גלים. אף לאחר מותו המשיכו בשיפורי הבנייה ובהרחבת הבית כמעט עד לחורבנו.

מטרתם של העולים הייתה שיקום בית ה' החרב, מאחר שכל ההתרחשויות הנכבדות בחיי האומה היו קשורות במקדש ובעבודת ה' שבו: בחצרות המקדש היו חכמים ומורים שהורו דברי תורה והגות. בלשכת הגזית שבעזרת המקדש ישבו הסנהדרין. בידי הלוויים טופחה שירת תהלים ומזמורים שונים. הבאים לבית המקדש היו זובחים קרבנות, שומעים דברי תורה, או עולים אליו לדין או למשפט.

המקדש היה מורכב מהיכל ומכמה חצרות ועזרות שהקיפו אותו. ההיכל עמד בראש הר הבית ואילו העזרות היו נמוכות ומוקפות חומה, לצדיהן היו מוסדות המקדש ובתי מלאכה שעסקו בתחזוקת המקדש.

החצר החיצונית הייתה קרויה "עזרת נשים" ובה נערכו התאספויות לשם קריאת תורה. באירועים אלו היו נוכחות גם נשים – וזה אחד ההבדלים בין בית המקדש השני והראשון.

את הקרבנות היו מקריבים בעזרה הפנימית שהקיפה את ההיכל, בהיכל הודלקו קטורות ודלקה אש התמיד. בקודש הקודשים - הדביר, לא נמצא כל חפץ פרט לאבן השתייה, עליה הקטיר הכהן הגדול קטורת פעם אחת בשנה, ביום הכיפורים.

העם היה מביא למקדש קרבנות בוקר וערב, העבודה הייתה מלווה בשירת תהלים ובקריאה בתורה. את הקרבנות היו מקריבים הכהנים. אולם חובת עבודת המקדש הייתה בידי העם, ועל כן היה מחויב לכלול – תרומה שנתית בגובה "מחצית השקל".

אחד הביטויים הנכבדים ביותר לזיקת העם למקדש הייתה העלייה לרגל בעיקר בפסח, בסוכות ובשבעות.

בבית המקדש השני היו חסרים ארון הברית, צנצנת המן מהמדבר, האורים והתומים ומטה אהרן, וכן לא שרתה בו רוח הקודש, והאש לא שרפה ללא עצים, ולא היה שמן משחה. ולכן השמחה הגדולה הייתה מהולה בעצב. אבל היו בו המנורה וכלי קודש נוספים. במקום ארון הברית נותרה רק אבן השתייה שעליה קיימו את המצוות הקשורות בקודש הקודשים ביום כיפור.

ב-40 שנים האחרונות שעוד עמד הבית השני על תילו, שלח הקב"ה "איתותים" לחורבן הקרב ובא:

(א) בגורל שהיו עושים על שני השעירים ביום כיפור היה עולה שם של ה' בשמאל ולא בימין.

(ב) הלשון של זהורית ביום הכיפורים לא היה מלבין אלא מאדים.

(ג) הנר המערבי לא דלק 24 שעות אלא כבה כל ערב עם כל הנרות.

(ד) דלתות ההיכל היו נפתחות מאליהן וגער בהן רבי יוחנן בן זכאי.

בית המקדש השני עמד על תילו 420 שנה. הוא נחרב על ידי טיטוס, בנו של אספסיאנוס קיסר, ולא הוקם בשלישית, אף שהיו רעיונות כאלו מטעם הרומאים ואחרים, גם כמה מאות שנים לאחר חורבנו. חז"ל תלו את הסיבה העיקרית לחורבנו בשנאת חינום.

אם נרבה באהבת חינום איש לרעהו ונפנים את העניין של כל ישראל ערבים זה לזה, ונקיים את מצוות ואהבת לרעך כמוך בלב שלם - נזכה בעזרת ה' לבניין בית המקדש השלישי, אמון!

אגדות החורבן

אגדות החורבן הן אגדות שמכונסות בעיקר בתלמוד הבבלי בפרק חמישי במסכת גיטין, בתלמוד ירושלמי במסכת תענית, במדרש רבה על איכה ובאבות דרבי נתן. האגדות עוסקות בעיקר בחורבן בית המקדש השני ומה שקדם לו, בהרugi ביתר לאחר מרד בר כוכבא, ובסיפורים אישיים קשים. לעתים מתייחסים במונח 'אגדות החורבן' לאגדות במסכת גיטין. אגדות חורבן בית ראשון מסופרות בעיקר בספר ירמיהו, בספר מלכים ובספר דברי הימים ורמזי סיפורים נמצאים במגילת איכה, אך גם במדרשים ובתלמוד מובאים סיפורים על חורבן בית ראשון.

כאמור, האגדות מתרכזות בחורבן בית המקדש השני ובחורבן ביתר במרד בר כוכבא. מסופר שם המעשה בקמצא ובר קמצא, שבו הוזמן בטעות לסעודה חגיגית שונאו של בעל הסעודה (בר קמצא) במקום אוהבו (קמצא); משהתבררה הטעות, גורש בר קמצא בבושת פנים ולא הועילו לו כל תחנוניו. משראה כך, שחכמים ישבו בסעודה ולא מיחו, העליל לקיסר שמרדו בו היהודים, וזה שגרם את החרבת הבית.

משם עובר התלמוד ומספר את סיפורו של נירון, רבן יוחנן בן זכאי והקיסר אספסיאנוס, טיטוס מחריב המקדש והיתוש שפגע במוחו.

עקב סיפורו של בר קמצא שלח הקיסר את נירון, כשהגיע נירון לירושלים זרק חץ לארבע רוחות השמים ובכל הפעמים נפל החץ על ירושלים. נירון הבין שזה רמז משמים שברצון ה' להחריב את ירושלים. נירון ביקש מילד שיגיד לו פסוק אקראי מלימודיו, הילד אמר: "ונתתי את נקמתי באדום ביד עמי ישראל", כלומר שאחרי שאדום (כינוי לרומי) יחריבו את בית המקדש, ה' ינקם בהם. נירון אמר שאם כך אינו מסכים להיות שליחו של ה' להחריב את המקדש ואחר כך יענש על זה ולכן ערק והתגייר. הגמרא מציינת שמצאצאיו יצא רבי מאיר.

אחרי שנירון ערק, שלח הקיסר את אספסיאנוס. אספסיאנוס ערך מצור על ירושלים במשך שלוש שנים. בירושלים היו שלושה עשירים, נקדימון בן-גוריון, כלבא שבוע ובן ציצית הכסת, שיכלו לפרנס את העיר למשך עשרים ואחת שנה. הבריונים ששלטו בעיר רצו להלחם ברומאים ואילו הרבנים התנגדו לכך וחפצו לעשות שלום.

בשביל לאלץ את הרבנים להסכים למלחמה שרפו הבריונים את מחסני התבואה. מיד התחיל רעב בירושלים, הגמרא מספרת על אחת מעשירות ירושלים בשם מרתא בת ביתוס שמתה בגלל הרעב. רבי יוחנן בן זכאי קרא לראש הבריונים אבא סיקרא, שהיה אחיינו ושאלו עד מתי תהרגו את היהודים ברעב. אבא סיקרא אמר שאם ינסה לומר דעה שונה לבריונים הם יהרגו אותו. רבי יוחנן בן זכאי ביקש ממנו שיאפשר לו לצאת מהעיר. אבא סיקרא סיכם איתו שיתנהג כחולה ולאחר שיתפרסם שהוא חולה יניח נבלה על מיטתו כדי שיחשבו שמת ואז תלמידיו ישאו את מיטתו לקבורה אל מחוץ לעיר.

רבי יוחנן בן זכאי עשה כדבריו, וכשתלמידיו רבי אליעזר ורבי יהושע הגיעו לחומה ביקשו הבריונים לדקור את רבי יוחנן בן זכאי לוודא שהוא מת. התלמידים אמרו שזה בזיון שהרומאים ישמעו שדקרו את הרב. הבריונים הסכימו אך ביקשו לדחוף אותו בשביל לוודא, אך גם על זאת אמרו התלמידים שיהא זה בזיון. וכך הוציאו את רבי יוחנן בן זכאי מירושלים.

רבי יוחנן בן זכאי ניגש למחנה רומי וקרא לאספסיאנוס: שלום המלך! אספסיאנוס אמר לו שהוא חייב מיתה פעמיים, ראשית על כך שמזלזל בו שקורא לו מלך שעה שאינו מלך, שנית

אם חושב שהוא מלך למה לא הגיע עד עכשיו. רבי יוחנן בן זכאי אמר לו שהוא יתמנה למלך כיוון שכתוב בפסוק שבית המקדש יכבש על ידי מלך, ולשאלתו השנייה אמר לו שהבריונים לא נתנו לו.

אספסיאנוס שאלו במשל אם יש נחש על חבית יין לא שוברים את החבית בשביל שהנחש יסתלק? כלומר: הייתם צריכים לשבור את החומה וכך הבריונים יסתלקו. רבי יוחנן בן זכאי לא ענה לו. בינתיים הגיע שליח מרומא שאספסיאנוס מונה לקיסר. אספסיאנוס היה באמצע לנעול נעליים, ולא הצליח לנעול את הנעל השנייה או להסיר את הנעל הראשונה. שאל אספסיאנוס את רבי יוחנן בן זכאי למה אינו מצליח, אמר לו רבי יוחנן ששמועה טובה מרחיבה את העצמות ועליו למצוא אדם שאינו סובל ולמראהו עצמותיו יתכווצו. העצה הועילה ואספסיאנוס התפעל מחכמתו ושאלו שוב למה לא הגיע עד עכשיו, רבי יוחנן בן זכאי אמר לו שכבר ענה על שאלה זו, אספסיאנוס אמר שגם הוא ענה על תשובתו ושוב רבי יוחנן בן זכאי שתק. אספסיאנוס אמר לו שכעת הוא נוסע לרומא ושולח מישהו אחר, ואם רוצה ממנו משהו שיבקש כעת.

רבי יוחנן ביקש שלא יחריב ויהרוג את יבנה וחכמיה, שלא יהרוג את שושלת הנשיאים של רבן גמליאל (שהתייחסה עד דוד המלך) ושירפא את רבי צדוק. אספסיאנוס הסכים ובכך המשיכה מסורת התורה אחרי החורבן.

סיבת חולשתו של רבי צדוק הייתה מצומות של ארבעים שנה כדי שלא יחריב הבית. עקב תעניותיו הצטמק גופו עד שכל פעם שאכל היה המאכל בולט בגרונו. מאכלו היה מציצת גרוגרות (מיץ של תאניות מיובשות). הרופאים של רומא ריפאו אותו על ידי השקייתו במים מעורבים בסולת, לאחר שהתרגל אליהם השקוהו במים מעורבים בסובין, לאחר שהתרגל אליהם במים מעורבים בסובין וקמח, לאחר שהתרגל אליהם במים מעורבים בקמח עד שהמעיים שלו יכלו לעכל אוכל.

אספסיאנוס שלח את טיטוס להחריב את ירושלים. טיטוס התריס וקרא את הפסוק: "אי אלהימו צור חסיו בו", כלומר איפה אלוקיהם שיצילם ממני. טיטוס נכנס לקודש הקודשים, פרס ספר תורה ועשה עבירות. לאחר מכן עשה קרע בפרוכת ונעשה נס ויצא ממנה דם, בשביל שטיטוס יחשוב שכביכול הרג את ה'. הוא הוריד את הפרוכת עשה ממנה שק וארז בה את כלי המקדש ללוקחם לעירו. בדרכו לביתו, החלה סערה בים וספינתו עמדה לטבוע. טיטוס קרא שגבורת ה' היא רק במים, כמו שעשה לפרעה ולסיסרא, ואם הוא גיבור, נראה אותו מנצח ביבשה. בת קול ענתה לו שיעלה ליבשה וילחם עם יתוש.

כשעלה ליבשה, נכנס יתוש למוחו דרך האף, וניקר בו במשך 7 שנים. הגמרא מספרת על נסיונותיו להתמודד עם היתוש, ולאחר מכן על תיאורו וגודלו כשפתחו את ראשו של טיטוס לאחר מותו. טיטוס הותיר צוואה שישרפו את גופתו ויפזרוה בשבעת הימים בשביל שה' לא ימצא אותו להעמידו בדין.

הגמרא מספרת שאונקלוס אחיינו רצה להתגייר והעלהו באוב. הוא שאלו מי חשוב בעולם הבא, ונענה שישראל. שאלו אם להתגייר ונענה שיש להם מצוות רבות ולא יצליח לקיימם ועדיף לו להציק להם וכך יגדל שנאמר "היו צריה לראש". אונקלוס שאלו במה נענש, טיטוס אמר לו שנענש בקיום צוואתו, אוספים את אפרו שורפים אותו ומפזרים אותו שוב בשבעת הימים. לאחר מכן הוא העלה את בלעם ושאלו את אותן שאלות. בלעם אמר לו כדברי טיטוס, שישראל חשובים בעולם הבא, שלא יתחבר לישראל, ושניידון בצורה משונה וקשה.

הוא העלה את אותו האיש ושאלו, וענה ואמר לו שישראל חשובים, שידרוש את טובתם כי כל הנוגע בהם כנוגע בבבת עינו של ה', ושנידון בצואה רותחת כי "כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת". בגמרא מסיימת את הסיפור בהשוואה בין רשעי ישראל (אותו האיש) לנביאי הגויים (בלעם), שאף בעולם הבא לא יכל ליעיץ לעשות טוב ליהודים.

בסיום הקטע המתאר את חורבן הבית, מביאה הגמרא ברייתא המסכמת את סיפורו של בר קמצא, שבשמיים מחשיבים בושה כל כך, שבגלל שבר קמצא בויש, סייע לו ה' להחריב את בית המקדש.

התלמוד מספר על מנהג הבאת התרנגולים לחתונה של אנשי הר המלך, שהיה ישוב גדול מאוד, ועל כך שגדוד רומאים לקח להם תרנגולים, וגרם לכך שהם התנפלו עליו ופתחו במרד, שהביא לחורבן המקום. על גיבור אגדי בשם "בר דרומא", שהיה דומה בכוחותיו לבר כוכבא, שסופו היה בידי נחש, ועל צדיקותם ורשעותם של אנשי כפר סכניא של מצרים.

האגדות מספרות גם על חורבן ביתר שנבע בשל מנהג אנשי היישוב לקצוץ ארזים וברושים - שניטעו בעת הולדת תינוקות - ולעשות מהם חופה בעת חתונתם, ועל כך שנשבר יצול המרכבה (אשקא דריספק) של בת הקיסר שנסעה באזור, ועל מלוויה שכרתו ארז מארזי היישוב כדי לתקן את המרכבה, ופגעו בכך ברגשות הדתיים של אנשי המקום שהתנפלו עליהם בשל כך, מה שהביא את הקיסר להרוג בהם ולהחריב את המקום.

האגדות מציינות מספרים מזעזעים של הרוגים, ולאחר מכן מספר התלמוד על ההרג הגדול שביצע נבוזראדן בחורבן בית ראשון.

משם עובר התלמוד לסיפורים פרטיים, בעלי אופי מצמרר, על ילדים שהובלו בספינה לצורך עבירות וקפצו אל הים - אל המוות.

על חנה ושבעת בניה שנהרגו בשל סירובם להשתחוות לפסל בצו הקיסר. מעשה זה מסתיים בדבריה של האם אל הבן הצעיר, בזו הלשון: "אמרה לו: בני, לכו ואמרו לאברהם אביכם: אתה עקדת מזבח אחד, ואני עקדתי שבעה מזבחות! אף היא עלתה לגג, ונפלה ומתה. יצתה בת קול ואמרה (תהילים קיג): אם הבנים שמחה".

עוד מסופר על התפילין הרבות שנשארו מהריגת אנשי ביתר, על ילדים שנשבו, על פדיונו של רבי ישמעאל, על שבייתם של בנו ובתו של רבי ישמעאל בן אלישע כהן גדול לעבדים והניסיון לזווגם זה לזו. מסופר גם על צפנת בת פניאל ביתו של הכהן הגדול שהייתה יפה מאוד והתעללו בה.

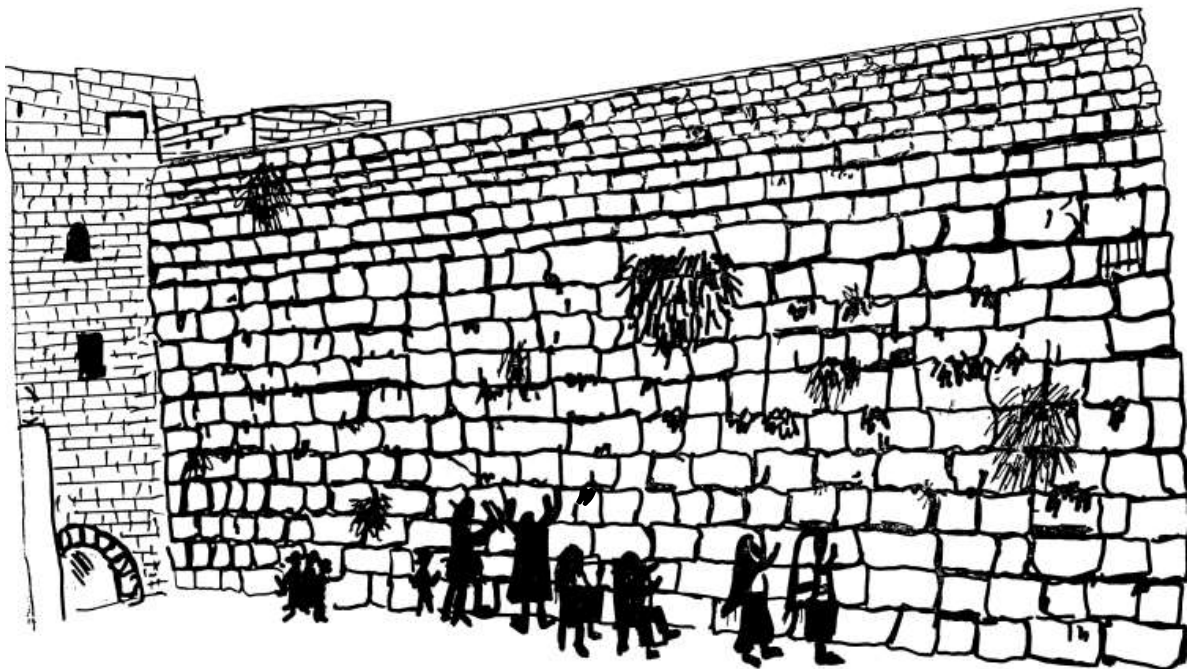
אגדות החורבן מסתיימות במעשה קשה, שאירע לפני החורבן, של שוליית נגרים שנתן עינו באשת רבו: "מעשה באדם אחד שנתן עינו באשת רבו, ושוליה של נגר היה. פעם אחת הוצרך רבו ללוות. אמר לו [שולייתו]: שלח אשתך אצלי ואלוונה. שלח אשתו אצלו. שהה עמה שלושה ימים. קדם [רבו הנגר] ובא אצלו. אמר: אשתי ששיגרת ליך, היכן היא? אמר לו: אני פטרתיה מיד, ושמעתי שהתינוקות נתעללו בה בדרך. אמר לו: מה אעשה? אמר לו: אם אתה שומע לעצתי - גרשה. אמר לו: כתובתה מרובה. אמר לו: אני אלווך ותן לה כתובתה. עמד זה וגירשה, הלך השוליה ונשאה. כיוון שהגיע זמנו ולא היה לו לפרעו, אמר לו: בוא ועשה עמי בחובך! והיו הם יושבים ואוכלים ושותין, והוא היה עומד ומשקה עליהן, והיו דמעות נושרות מעיניו ונפלות בכוסיהן. ועל אותה שעה נחתם גזר דין של חורבן ירושלים" (גיטין נ"ח.)

במסכת כתובות בדף סו: מסופר שרבי יוחנן בן זכאי ראה מחוץ לירושלים ריבה מלקטת שעורים מבין גללי בהמות. כשראתה אותו כיסתה את שערה וביקשה ממנו שיפרנסה, רבי יוחנן בן זכאי שאלה מי היא, אמרה לו: בתו של נקדימון בן-גוריון. שאלה רבי יוחנן בן זכאי לאיפה הלך כל ממונו של אביה, ענתה לו במשל ירושלמי: 'מלח ממון חסר' או בגרסה אחרת 'מלח ממון חסד', כלומר מי שרוצה שממונו יתקיים בידו ('למלוח את ממונו') עליו לחסרו ולעשות בו חסדים. שאלה רבי יוחנן בן זכאי ואיפה הממון שקיבלת מחמיך, ענתה לו כיוון שהתערב בממון אבי גם הוא אבד. אמרה לו, אתה זוכר שחתמת על כתובתי? רבי יוחנן אמר לתלמידיו שבכתובתה היה כתוב 'אלף אלפים דינרי זהב' מאביה חוץ מממה שחמיה נתן לה. רבי יוחנן בן זכאי בכה ואמר: "אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושין רצונו של מקום מוסרן ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה".

רבי אלעזר בר צדוק אמר שראה אותה בעכו מלקטת שעורים מבין גוויות סוסים, וקרא עליה את הפסוק (בשיר השירים א, ח): "אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן ורעי את גדיותיך", כלומר אם לא תקיימי את מצוות התורה, תצטרכי ללכת בין גדיותיך אל תקרי גדיותיך אלא גוויותיך.

המהר"ל מפראג, בספריו "חידושי אגדות" ו"נצח ישראל", מסביר באופן יסודי ועמוק את האגדות. לדבריו, חלק מן האגדות לא אירעו במציאות ולא באו אלא לרמוז על פרטים עמוקים בקשר שבין כנסת ישראל לקב"ה ולארץ ישראל, ובחטאי הדור.

אגדות החורבן הינן מן הדברים המותרים בלימוד ביום תשעה באב, אשר בו לומדים רק בעניינים הקשורים לחורבן ואבלות.

שיבנה בית המקדש במהרה בימנו
ותן חלקנו בתורתך אמן!

עבודת סיכום: 5 מי יודע? 5 אני יודע!

(1) מהם 5 התעניות הקבועות מדרבנן?

- א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____
ה. _____

(2) הבא 5 התעניות שאינם קבועות!

- א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____
ה. _____

(3) מהם 5 הדברים הקשים שאירעו בי"ז בתמוז?

- א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____
ה. _____

(4) מהם 5 הדברים הקשים שאירעו בתשעה באב?

- א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____
ה. _____

(5) מהם 5 העינויים הנוהגים בתשעה באב?

- א. _____
ב. _____
ג. _____
ד. _____
ה. _____

6) מהם 5 סימני אבלות שנוהגים בתשעה באב ולא ב"ז בתמוז?

- א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

7) כתוב 5 שמות של אנשים צדיקים מעם ישראל שקשורים לתקופה זאת, ומה עשו?

- א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

8) כתוב 5 שמות של אנשים רשעים מהגויים האכזרים שקשורים לתקופה זאת, ומה עשו?

- א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

9) כתוב בקצרה 5 סיפורים מזמן החורבן הנורא.

- א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

10) כתוב 5 הצעות לקבלה טובה כדי לזרז את בניית בית המקדש השלישי במהרה בימנו!

- א. _____
 ב. _____
 ג. _____
 ד. _____
 ה. _____

בהצלחה!